

УДК 347.731.1

Деревнін Володимир Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ТОВАРНОЇ БІРЖИ

Адаптація вітчизняних нормативно-правових актів передбачає виявлення розбіжностей у цивільному законодавстві нашої країни та країн Європейського союзу і розробку конкретних механізмів її узгодження. Разом з тим, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) містить й певні недоліки, зокрема недостатньо уваги приділено врегулюванню відносин за участю таких учасників цивільних відносин як товарні біржі. Причина недосконалості законодавства прямо пов'язана з недостатньою розробленістю наукової концепції і теоретичної моделі цього правового інституту.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні сутності та змісту цивільно-правового статусу товарної біржі, встановленні особливостей її виникнення та припинення на матеріалах цивільного та спеціального біржового законодавства України.

Система органів товарної біржі виглядає достатньо простою. Відповідно до ст. 11 Закону про товарну біржу вищим органом управління товарної біржі є загальні збори її членів. При цьому Закон не визначає ні періодичності зборів, ні порядку їхнього проведення, ні процедуру вирішення питань, які розглядаються цими зборами. Очевидно, це означає, що зазначений орган сам визначає характер і порядок своєї діяльності. Члени товарної біржі, визначаючи регламент проведення зборів, на нашу думку, можуть використати за аналогією низку відповідних положень Закону про господарські товариства та про акціонерні товариства.

У період між загальними зборами членів товарної біржі управління нею здійснює біржовий комітет (рада біржі).

Контролюючим органом товарної біржі є контрольна (ревізійна) комісія.

Біржовий комітет (рада біржі) і контрольна (ревізійна) комісія обираються загальними зборами членів товарної біржі, компетенція та повноваження комітету і комісії визначаються статутом товарної біржі.

У зв'язку з тим, що на багатьох товарних біржах відповідно до ст. 12 Закону про товарну біржу створюється такий орган як виконавча дирекція

(дирекція, генеральна дирекція тощо), виникає питання про правовий статус цього органу.

На перший погляд, здається, що відповідь на це та інші, пов'язані з ним, питання міститься у згаданій ст. 12 Закону про товарну біржу, частина першої якої передбачає, що для управління товарною біржею та забезпечення її функцій на біржі створюються виконавча дирекція та спеціальні підрозділи: розрахункова палата, біржовий арбітраж, котирувальна комісія та інші підрозділи і допоміжні служби, необхідні для її діяльності.

Проте наведена норма не дає відповіді на питання, чому виконавча дирекція, яка створюється «для управління товарною біржею та забезпечення її функцій», згадана не у ст. 11 «Органи управління товарною біржею», а у ст. 12 «Організаційна структура товарної біржі»? Чи тому, що має місце спеціальне рішення законодавців, визначення особливого місця виконавчої дирекції у структурі біржі, чи йдеться просто про недогляд, юридико-технічну недбалість. У кожному разі наведене положення Закону про товарну біржу потребує уточнення.

Оскільки Закон про товарну біржу не дає чіткої відповіді на питання, який елемент структури (підрозділ) є її органом як юридичної особи, здається доцільним у пошуках відповіді на нього звертатися до норм Закону про господарські товариства, котрі, як вже згадувалося вище, можуть бути використані у порядку аналогії закону, а також до норм Закону про акціонерні товариства.

Аналіз Закону про господарські товариства дозволяє зробити висновок, що у ст. 47 фактично вирішується питання про те, хто ж є органом акціонерного товариства (відповідно – товарної біржі) як юридичної особи. Частина друга ст. 47 зазначеного Закону передбачає, що правління діє від імені акціонерного товариства в межах, встановлених цим Законом і статутом товариства. При цьому діяльністю правління керує голова правління, який призначається або обирається відповідно до статуту акціонерного товариства. Таким чином, у системі органів управління акціонерним товариством – товарною біржею – визначено той орган, який не тільки здійснює виконавчо-розпорядчі функції, але

й здійснює цивільну правосуб'єктність товариства (товарної біржі).

Слід зазначити, що відповідно до пункту другого Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про акціонерні товариства» [1] ст. 1 – 49 Закону про господарські товариства втрачають чинність у частині, що стосується акціонерних товариств, через два роки після набрання чинності згаданим вище Законом, тобто, з 17 вересня 2011 р. (пункт перший Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про акціонерні товариства»).

Отже, варто звернутися до положень розділів УП «Загальні збори акціонерного товариства», УПІ «Наглядова рада акціонерного товариства», IX «Виконавчий орган акціонерного товариства» Закону України «Про акціонерні товариства». Зокрема, являють інтерес положення ст. 58 зазначеного Закону.

Так, відповідно до ст. 58 «Засади діяльності виконавчого органу акціонерного товариства» виконавчий орган акціонерного товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства. До його компетенції належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради. Нагадаємо, що загальні збори є вищим органом акціонерного товариства (ст. 32 Закону), а наглядова рада є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної законом і статутом контролює та регулює діяльність виконавчого органу (ст. 51 Закону). Виконавчий орган, який підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, діє від імені акціонерного товариства у межах, встановлених статутом акціонерного товариства і законом (частина 2 ст. 58 Закону).

Таким чином, органом акціонерного товариства є його виконавчий орган. Він діє від імені акціонерного товариства і, відповідно – представляє його інтереси, однак, має при цьому дотримуватися меж, встановлених статутом акціонерного товариства та законом [2].

Складає практичний інтерес порівняння розглянутої вище системи органів акціонерного товариства, передбаченої відповідним законодавством, з тими, що визначені у статутах товарних бірж, які функціонують в Одесі.

Так, відповідно до ст. 24 статуту Одеської товарної біржі її вищим органом є загальні збори акціонерів, до виключної компетенції яких віднесено практично ті самі повноваження, котрі перераховані у ст. 41 Закону про господарські товариства. Відмінності між положеннями названого Закону та статуту біржі у цій частині мають суто редакційний характер.

Можна зробити висновок, що за своїм змістом положення статутів товарних бірж, в цілому, відповідають ст. 41 Закону про господарські товариства у тій її частині, де визначена компетенція загальних зборів біржі (товариства). Загалом відповідають вимогам зазначеного Закону правила процедури загальних зборів товарних бірж Одеси.

Органом «другого рівня» є біржовий комітет (рада директорів, наглядова рада). Слід звернути увагу на ту обставину, що спрямованість діяльності такого органу по-різному визначалась в Законі про господарські товариства (стосовно акціонерного товариства), ст. 46 якого визначала, що рада акціонерного товариства є органом, що здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу (хоча статутом на нього може бути покладено також виконання окремих функцій, які відносяться до компетенції загальних зборів [3]) і визначається в Законі про товарну біржу, згідно ст. 11 – біржовий комітет є органом управління, що здійснює управління товарною біржею у період між зборами членів біржі.

Виходячи із загального правила про можливість застосування аналогії закону лише за умови відсутності норми, яка спеціально регулює відповідні відносини, очевидно, слід визнати, що у цьому випадку слід притримуватися положень ст. 11 Закону про товарну біржу, а не ст. 46 Закону про господарські товариства.

Проте, як свідчать матеріали практики, зазначені вище розбіжності положень Закону про товарну біржу і Закону про акціонерні товариства негативно відображаються на змісті статутів товарних бірж.

Так, у ст. 34 статуту акціонерного товариства «Універсальна товарна біржа «Одеса»» названі наступні органи:

- 1) загальні збори акціонерів;
- 2) Рада директорів, Біржова рада;
- 3) ревізійна комісія;
- 4) інші органи, які створюються за рішенням загальних зборів акціонерів (варто зазначити, що таким рішенням у статуті фактично зафіксована відмова від визначення чіткого переліку органів біржі, що не можна визнати вдалим).

Загальні збори акціонерів є вищим органом і мають право вирішувати всі питання, пов'язані з діяльністю біржі.

Загальні збори акціонерів є вищим органом і мають право вирішувати всі питання, пов'язані з діяльністю біржі.

До виключної компетенції загальних зборів акціонерів віднесено:

- затвердження статуту біржі та внесення до нього змін і доповнень;
- затвердження положення про Раду директорів (Біржову раду), та внесення до нього змін і доповнень;

- обрання членів Біржової ради, головного управляючого і співголови біржі, членів ревізійної комісії, а також визначення порядку і розмірів оплати їхньої праці;

- створення і ліквідація дочірніх підприємств, філіалів та представництв;

- розгляд скарг на постанови Біржової ради;

- затвердження річних звітів про результати діяльності біржі, включаючи філіали та представництва, висновків ревізійної комісії, порядку розподілу прибутків (таке положення статуту є протизаконним, оскільки метою біржі не може бути отримання прибутку. Як з'ясувалося, мався на увазі розподіл прибутків, отриманих членами біржі від їхньої підприємницької діяльності завдяки торгівлі на біржі);

- прийняття рішень про додатковий випуск акцій, облігацій та інших цінних паперів, збільшення статутного фонду;

- прийняття рішення про припинення діяльності біржі, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу.

Відповідно до ст. 24 статуту Одеської товарної біржі її вищим органом є загальні збори акціонерів, до виключної компетенції яких віднесені практично ті ж самі повноваження, що названі у ст. 41 Закону про господарські товариства (якщо не рахувати суто редакційні розбіжності).

Таким чином, як здається, можна зробити висновки, що в багатьох випадках статуту товарних бірж за своїм змістом та формулюваннями майже дослівно відтворюють положення ст. 41 Закону про господарські товариства у тій її частині, де визначається компетенція загальних зборів (якщо не зважати на незначні термінологічні відмінності). Загалом, відповідають згаданому Закону і правила процедури проведення загальних зборів товарних бірж Одеси.

Органом «другого рівня» є рада директорів (біржова рада, біржовий комітет). Тут варто звернути увагу на ту обставину, що напрямки його діяльності по-різному визначені в Законі про господарські товариства (стосовно акціонерного товариства), ст. 46 якого визначає, що рада акціонерного товариства є органом, котрий здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу (хоча статутом на неї може бути покладене виконання окремих функцій, що відносяться до компетенції загальних зборів) і в Законі про товарну біржу, статтею 11 якого біржовий комітет характеризується як орган управління, котрий керує товарною біржею у період між загальними зборами членів біржі.

Наслідком таких розбіжностей є неточності та суперечності у статутах товарних бірж.

Так, відповідно до ст. 46 статуту універсальної товарної біржі «Одеса» біржова рада є вищим орга-

ном управління біржею в проміжках між загальними зборами членів біржі. Така роль біржової ради зумовила й встановлення широкого кола її повноважень. Стаття 48 того самого Статуту передбачає, що до повноважень належить вирішення усіх питань діяльності біржі, якщо вони не віднесені до виключної компетенції загальних зборів акціонерів.

Біржову раду очолює голова біржової ради, який призначається з числа членів біржової ради загальними зборами акціонерів.

Голова біржової ради діє без довіреності від імені біржі, вирішує усі питання, за винятком тих, що віднесені до виключної компетенції загальних зборів акціонерів. Тобто, виходить, що повноваження голови біржової ради, які встановлені ст. 50 Статуту, є такими самими широкими, як і повноваження біржової ради, встановлені ст. 48 того самого Статуту. Практично, компетенція Голови ради і самої Ради співпадають, що, напевно, можна визнати вдалим.

Стаття 31 статуту Одеської товарної біржі, визначивши у якості відповідного моменту те, що рада акціонерів товариства створюється з метою здійснення контролю за діяльністю біржового комітету, передбачає, що на нього може бути покладене виконання окремих функцій, які відносяться до компетенції загальних зборів акціонерів.

Таким чином, у цьому випадку Рада виконує функції контрольного органу, що ставить під сумнів можливість її кваліфікації як органу управління біржею.

Виконавчим органом Одеської регіональної універсальної біржі відповідно до ст. 33 її статуту є біржовий комітет, який вирішує усі питання її діяльності за винятком тих, що віднесені до виключної компетенції загальних зборів акціонерів. Втім, загальні збори можуть прийняти рішення про передачу частини прав, які їм належать, до компетенції її біржового комітету.

Біржовий комітет є підзвітним загальним зборам і раді біржі та організовує виконання їхніх рішень.

Отже, внаслідок неповноти і неточності наведених положень статуту біржі так і лишається незрозумілим, які ж функції: розпорядчі, контрольні, чи й ті та інші виконує рада товариства.

Як зазначалося, такі недоліки статутів товарних бірж значною мірою були зумовлені неточними формулюваннями ст. 46-47 Закону про господарські товариства. У зв'язку з цим, являє інтерес з'ясування тієї обставини, чи усунені згадані неточності у Законі «Про акціонерні товариства» 2008 р.

Відповідно до ст. 51 Закону України про акціонерні товариства наглядова рада акціонерного товариства є органом, що здійснює захист прав

акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та Законом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

До виключної компетенції наглядової ради, згідно зі ст. 52 Закону належить:

1) затвердження в межах своєї компетенції положень, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю товариства;

2) підготовка порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів;

3) прийняття рішення про проведення чергових та позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів або за пропозицією виконавчого органу;

4) прийняття рішення про анулювання акцій чи продаж раніше викуплених товариством акцій;

5) прийняття рішення про розміщення товариством інших цінних паперів, крім акцій;

6) прийняття рішення про викуп розміщених товариством інших крім акцій, цінних паперів;

7) затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених цим Законом;

8) обрання та відкликання повноважень голови і членів виконавчого органу;

9) затвердження умов цивільно-правових, трудових договорів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;

10) прийняття рішення про відсторонення голови виконавчого органу від виконання його повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу;

11) обрання та припинення повноважень голови і членів інших органів товариства;

12) обрання реєстраційної комісії, за винятком випадків, встановлених цим Законом;

13) обрання аудитора товариства та визначення умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг. У разі, якщо наглядова рада відсутня, це питання належить до компетенції виконавчого органу, якщо інше не встановлено статутом;

14) визначення дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів у межах граничного строку, визначеного частиною другою статті 30 цього Закону;

15) визначення дати складення переліку акціонерів, які мають бути повідомлені про проведення загальних зборів відповідно до частини першої статті 35 цього Закону та мають право на участь

у загальних зборах відповідно до статті 34 цього Закону;

16) вирішення питань про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях, про заснування інших юридичних осіб;

17) вирішення питань, передбачених частиною четвертою статті 84 цього Закону, в разі злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення товариства;

18) прийняття рішення про вчинення значних правочинів у випадках, передбачених частиною першою статті 70 цього Закону;

19) визначення ймовірності визнання товариства неплатоспроможним внаслідок прийняття ним на себе зобов'язань або їх виконання, у тому числі внаслідок виплати дивідендів або викупу акцій;

20) прийняття рішення про обрання оцінювача майна товариства та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

21) прийняття рішення про обрання (заміну) реєстратора власників іменних цінних паперів товариства або депозитарія цінних паперів та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

22) надсилання в порядку, передбаченому статтею 65 цього Закону, пропозицій акціонерам про придбання особою (особами, що діють спільно) значного пакета акцій відповідно до статей 64 і 65 цього Закону;

23) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради згідно із законом або статутом акціонерного товариства.

Питання, що належать до виключної компетенції наглядової ради акціонерного товариства, не можуть вирішуватися іншими органами товариства, крім загальних зборів, за винятком випадків, встановлених цим Законом.

Крім того, Законом про акціонерні товариства передбачені певні зміни й у функціонуванні та формуванні наглядової ради, серед яких виділяють такі:

– по-перше, до наглядової ради можуть бути обрані фізичні особи, які мають повну дієздатність, при чому це не обов'язково мають бути акціонери, що передбачено Законом «Про господарські товариства»;

– по-друге, з метою захисту прав акціонерів встановлено мінімальний склад наглядової ради в залежності від кількості акціонерів;

– по-третє, акціонерам надано можливість призначати необмежену кількість представників у наглядовій раді. В цілому позитивно характеризуючи це положення, слід зазначити, що виникає

питання щодо доцільності створення та діяльності наглядової ради, наприклад, у складі 100 осіб, якщо кожний з 10 акціонерів призначить по 10 представників;

– по-четверте, обрання членів наглядової ради публічного товариства здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування, коли загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу акціонерного товариства, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілили їх між кількома кандидатами;

– по-п'яте, передбачено обмежений строк діяльності наглядової ради, а саме протягом трьох років [3].

Таким чином, аналіз наведених статей дозволяє зробити висновок про те, що зазначені розбіжності не усунені і в новому законі про акціонерні товариства.

Разом із тим, на нашу думку, положення статутів товарних бірж могли б бути сформульовані більш коректно, якби були більшою мірою враховані положення розділу IV «Управління товарною біржею» Закону про товарну біржу. У підсумку вони мають відповідати і тим вимогам, що пред'являються до акціонерних товариств, і тим, що пред'являються до товарної біржі, як організації особливого типу.

Поміж органів, які забезпечують функціонування товарної біржі, особливе місце займає ди-

ректор (генеральний директор, голова правління тощо). Особливість його становища, на наш погляд, пояснюється тим, що голова ради біржі (правління акціонерного товариства) має право без довіреності здійснювати дії від імені біржі, тобто, за своєю сутністю, виступає як типовий орган юридичної особи, що здійснює її цивільну правосуб'єктність. Разом із тим, статутами товарних бірж він наділяється іноді не лише виконавчими, а й розпорядчими функціями. Більш того, часом голова біржової ради (ради біржі) має такі ж самі функції (повноваження), як і біржова рада, про що вже згадувалося вище.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що структура органів товарної біржі має виглядати таким чином:

– вищий орган – загальні збори членів біржі (акціонерів);

– біржовий комітет (рада біржі) – орган, який забезпечує управління біржею в період між загальними зборами;

– виконавча дирекція біржі – виконавчий та розпорядчий орган, який забезпечує функціонування біржі, усього її механізму;

– виконавчий директор (генеральний директор) – виконавчий (виконавчо-розпорядчий) орган біржі, котрий одночасно є органом юридичної особи;

– ревізійна комісія, яка виконує функції контролю (є контролюючим органом).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України.— 2008. — № 50 — 51. — Ст. 384.
2. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О. М. Вінник. — К. : Юрінком Інтер, 2009.
3. Ульянова Г. Корпоративне управління в акціонерних товариствах / Г. Ульянова, Г. Буханевич // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 2. — С. 81 — 83.

АНОТАЦІЯ

Деревнін В.С. Проблемні питання системи органів товарної біржі. – Стаття.

У статті розглядаються окремі питання цивільно-правового забезпечення ефективного функціонування органів товарної біржі. Докладно розглянута система управління органів товарної біржі та проблеми законодавчого закріплення їх функцій.

Ключові слова: товарна біржа, статут, органи управління, цивільно-правове забезпечення.

АННОТАЦИЯ

Деревнин В.С. Проблемные вопросы системы органов товарной биржи. – Статья.

В статье рассматриваются отдельные вопросы гражданско-правового обеспечения эффективного функционирования органов товарной биржи. Подробно рассмотрена система управления органов товарной биржи, и проблемы законодательного закрепления их функций.

Ключевые слова: товарная биржа, устав, органы управления, гражданско-правовое обеспечение.

SUMMARY

Derevnin V. The problem issues of the system of bodies of commodity exchange house. – Article.

The article examines some issues of effective functioning of commodity exchange house. The system of bodies of commodity exchange house and the problems of their legislative functions are analyzed.

Keywords: commodity exchange house, statute, management bodies, civil guarantee.